

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА**

Л. О. РАДІОНОВА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до практичних занять
із навчальної дисципліни

«МІСТО ЯК СОЦІАЛЬНА СИСТЕМА»

*(для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
денної і заочної форм навчання всіх спеціальностей)*

**Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2025**

Радіонова Л. О. Методичні рекомендації до практичних занять із навчальної дисципліни «Місто як соціальна система» (для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної і заочної форм навчання всіх спеціальностей) / Л. О. Радіонова ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2025. – 40 с.

Автор канд. філос. наук, доц. Л. О. Радіонова

Рецензент

Л. М. Хижняк, доктор соціологічних наук, професор кафедри прикладної соціології і соціальних комунікацій, заступник декана з наукової роботи соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Рекомендовано кафедрою філософії і політології, протокол № 1 від 30.08.2023

© Л. О. Радіонова, 2025

© ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2025

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1. Програма навчальної дисципліни.....	6
2. План практичних занять	7
3. Зміст індивідуальної роботи студентів із вивчення матеріалу	
ЗМ 1 Генеза міста.....	17
4. Зміст індивідуальної роботи студентів з вивчення матеріалу	
ЗМ 3 Місто в сучасному світі.....	24
5. Рекомендації з методики вивчення першоджерел.....	28
6. Проблемно-пошукові питання. Завдання та вправи для підготовки до практичного заняття.....	28
7. Рекомендації до написання реферату (есе).....	29
8. Перелік питань до диференційного заліку.....	31
9. Критерії оцінювання знань студентів	34
Список рекомендованих джерел.....	37

ВСТУП

Практичні заняття є обов'язковою складовою освітнього процесу, важливим фактором, спрямованим на успішне засвоєння сукупності навичок та вмінь, необхідних для становлення та самовдосконалення майбутніх фахівців. Сутність практичних занять полягає у двобічному процесі раціональної взаємодії керуючої діяльності викладача і самостійної пізнавальної діяльності студентів, спрямованому на створенні відповідних психолого-педагогічних умов для ефективної самоорганізації навчального процесу. Практичні заняття, як і лекції, є основним засобом засвоєння студентами навчального матеріалу. Зміст практичних занять із конкретного кредитного модуля визначається робочою програмою кредитного модуля, методичними матеріалами, завданнями та рекомендаціями науково-педагогічного працівника.

Практичні заняття є однією з основних форм роботи студентів вищих навчальних закладів під час вивчення курсу «Місто як соціальна система». На практичні заняття виносяться важливі й найбільш складні питання модуля «Місто як соціальна система». Під час підготовки до практичного заняття необхідно насамперед вивчити конспект лекцій із відповідної теми, вивчити категоріально-понятійний апарат і зрозуміти логіку навчального матеріалу. Далі доцільно вивчити рекомендовану літературу за відповідною темою. Нові технології навчання, що базуються на застосуванні комп'ютерів, мультимедіа, аудіовізуальних матеріалів тощо дозволяють значно активізувати процес засвоєння інформації. Однак головним ефективним методом навчання була і залишається робота з книгою. Щоб краще зрозуміти зміст книги, потрібно раціонально її читати. Попередній перегляд (включає ознайомлення з титульним аркушем, анотацією, передмовою, змістом) дасть змогу вирішити питання, чи варто її читати. Наступний етап роботи з книгою – перегляд параграфів, які становлять найбільший інтерес, у швидкому темпі. Метою швидкого перегляду є визначення найбільш цінного в кожному розділі книги, щодо яких стосуються питання теми. Краще зрозуміти зміст книги допоможуть вступна стаття, передмова, післямова, коментарі, список літератури. Окремий етап вивчення книги – це запис змісту прочитаного. Можливі декілька форм ведення записів: план, виписки, тези, анотація, резюме, конспект.

Важливо також намагатися сформулювати власну думку з того чи іншого теоретичного або практичного питання. Перед вивченням курсу необхідно уважно ознайомитися з робочими документами з дисципліни: програмою курсу, тематичним лекційним планом, навчально-методичними матеріалами. Базовий документ при цьому – навчальна програма курсу. Вона містить перелік тем та питань, що визначають обсяг необхідних знань студента з дисципліни. У програмі передбачено рекомендовану літературу – базову та додаткову.

Тематичний план включає теми та час, що відводяться на їхнє вивчення з урахуванням лекцій, практичних занять та самостійної роботи студентів, а також їх послідовність та чергування. У процесі вивчення дисципліни «Місто як соціальна система» за винятком традиційних (лекцій) використовуються такі інтерактивні освітні технології: робота студентів у Moodle за курсом «Місто як соціальна система»; участь студентів у роботі міжнародних науково-теоретичних конференцій із проблем розвитку міст.

У процесі проведення практичного заняття студенти самостійно або в малих групах (із попереднім поясненням викладача) вирішують запропоновані завдання різного рівня складності, практичні ситуації чи ділові ігри. Наприкінці заняття з метою виявлення ступеня засвоєння матеріалу викладач перевіряє роботи, які виконували студенти, і підводить підсумки, виставляючи відповідні оцінки залежно від результатів виконаної роботи. Усе це разом дозволить максимально наблизити навчальний процес до практики його здійснення в розвинутих країнах світу.

Мета курсу «Місто як соціальна система» – формування у студентів знань про місто як цілісний організм. Проблема аналізу розвитку міст в традиційному розумінні – це дослідження, що охоплюють дві містоутворюючі підсистеми: *технічну* (всі штучні матеріальні об'єкти, що створюють інфраструктуру міста) і *екологічну* (природне середовище, включене в систему міста). Вивчення третьої містоутворюючої підсистеми – *демографічної*, тобто людей та їхніх потреб, відносин, здібностей, діяльності тощо, того, що ми називаємо міським соціумом, залишається за рамками навчального процесу. Отже, вивчення міського соціуму для студентів університету не просто актуальне, але й органічне, бо демографічна підсистема не може існувати без технічної та екологічної підсистем, і курс «Місто як соціальна система» певною мірою заповнює цю прогалину.

На базі цього курсу створено студентський науковий гурток – студентське наукове співтовариство «Сучасне місто», що передбачає участь студентів у роботі міжнародних науково-теоретичних конференцій із проблем розвитку міст.

Вивчення курсу «Місто як соціальна система» розширює науково-дослідницьку компетентність студентів, забезпечує підготовку фахівців на рівні світових кваліфікаційних вимог, підвищує конкурентоспроможність студентів, дозволяє ефективно використовувати освітній, інноваційний потенціал студентів університету для вирішення проблем міста.

1 Програма навчальної дисципліни

МОДУЛЬ 1 Місто як соціальна система

Змістовий модуль 1 Генеза міста

Місто як об'єкт наукового аналізу. Ідея, поняття, образ, а в цілому – місто, яке, трансформуючись в результаті історичного розвитку, специфіки національної культури і менталітету людей, виявляється активною формотворною силою, що окультурює соціальний і географічний простір. Основні теорії виникнення міст. Теорія східного деспотизму. Місто-фортеця примітивних деспотій. «Місто-держава» античного світу. Бургова теорія. Проблема дефініції «місто». Поняття «місто» можна розглядати в подвійному аспекті: з точки зору мови (лінгвістики) і з точки зору культури.

Змістовий модуль 2 Міський соціум

Сучасна соціально-філософська теорія міста. Робота Макса Вебера «Місто»: ознакою міста у нього є регулярний обмін між місцевим і прийшлим населенням, здобуття прибутку і задоволення потреб жителів, тобто наявність товарно-грошових стосунків і ринку. Щодо нього інші ознаки виконують другорядну роль: кріпосні стіни, розміщення в місті княжої влади, власного суду, об'єднань бюргерів і ремісничих гільдій. За Ф. Тьонісом, міська поселенська спільність – це не община, а швидше асоціація людей – гезельшафт (Gesellschaft). Чиказька школа (Е. Берджес, Р. Парк, Л. Вірт) в 1920–1930 рр. Міський соціум. «Право на місто». Міський спосіб життя. Культура міста.

Змістовий модуль 3 Місто в сучасному світі

Сучасне місто: ідеї та практики світу. Поняття «урбанізація» і її ознаки. Концепція «нового міста». Глобальні міста і причини їх виникнення. Імідж і бренд глобального міста як інструмент його транснаціоналізації. Креативне місто. Креативність як головний чинник розвитку усіх економічних суб'єктів. Гуманізація міст. Ідеології прийняття міських рішень. Деліберативна демократія як публічний діалог (дискурс) інститутів держави і громадян, влади і інститутів громадянського суспільства. Місто майбутнього. Нова норма як методологія сучасних соціологів-урбаністів через мегаструктуру The Stack – Стек, платформений капіталізм і Матрицю, що складається з трьох ключових компонентів: ринкової економіки, урбанізації та диджиталізації.

2 ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття включає:

- проведення попереднього контролю знань, формування умінь і навичок студентів;
- виконання практичних завдань;
- постановку загальної проблеми викладачем та її обговорення за участю студентів;
- вирішення контрольних завдань;
- їх перевірку та оцінювання;
- тестовий контроль;
- домашнє завдання.

За кожною з тем, включеною до навчальної дисципліни «Місто як соціальна система», проводять практичне заняття з метою закріплення студентом теоретичних знань, одержаних на лекційних заняттях за результатом самостійного вивчення необхідного матеріалу.

Тема 1 Місто як об'єкт наукового аналізу

План

1. Підсистеми міста. Урбаністика у структурі наукового пізнання та системі наук.
2. Легітимізація міста у сфері культури.
3. Ідея, поняття, образ міста.
4. Традиційні підходи у визначенні поняття і суті міста.

Ключові терміни та поняття: урбаністика; система; екологічна підсистема; технічна підсистема; демографічна підсистема; потреба; здібність; міське поселення; територія; простір; урбанізація.

Творчі завдання:

1. Підготуйте доповідь про підсистеми міста у світовому ракурсі. Зверніть увагу на міркування М. Вебера, доведіть або спростуйте тезу про те, що місто, як соціальна система, нині перебуває у стані кризи.
2. Підготуйте доповідь про позитивні та негативні почуття, які пробуджує місто.

Теми доповідей та рефератів:

1. Виникнення міст від первісно-общинного ладу до рабовласницького (Месопотамія, Індія, Китай).
2. Столиці держав (Вавилон, Ніневія, Мемфіс та ін.)
3. Генеза та розвиток міст на межі XIX–XX ст.

Проблемні запитання:

1. Місто як носій всіх видів людської життєдіяльності.
2. Основні напрями дослідження міст.
3. Місто як соціальна система.
4. Підсистеми міста.
5. Місто з економіко-географічної точки зору.
6. Великі міста, які зникли у світовій історії.
7. Категорія «місто» в урбаністиці.
8. Місто як об'єкт географії.
9. Виникнення міст і князівств.
10. Розвиток філософських уявлень про міста.

Список рекомендованих джерел: [1–4; 6; 15].

Тема 2 Основні теорії виникнення міст**План**

1. Теорія східного деспотизму. Місто-фортеця примітивних деспотій.
2. «Місто-держави» античного світу.
3. Бургова теорія.
4. Економічна теорія виникнення міст.

Основні поняття й категорії: адміністративний центр, столиця; вузол шляхів сполучень; місто-фортеця; примітивна деспотія; зікурат; поліс; акрополь; агора; форум; «комунальна революція»; Магдебурзьке право; урбанізм.

Творчі завдання:

1. Підготуйте доповідь про позитивні та негативні почуття, які пробуджує місто.
2. Підготуйте доповідь про розвиток міста у Стародавньому світі.
3. Які саме проблеми можна віднести до «міських»?

Теми доповідей та рефератів:

1. Який сенс має вираз «Повітря міста робить мене вільним?»
2. Місто моєї мрії.
3. Ідеальне місто в епоху Відродження.

Проблемні запитання:

1. Сутність теорії східного деспотизму.
2. Основні характеристики теорії «Античне місто-держави».
3. Бургова теорія як опорний пункт, захисна споруда.
4. Теорії міста Нового часу, її особливості.
5. Функція інтеграції і комунікації – сутність соціокультурної теорії міста.
6. Вільне місто.

7. Причини виникнення середньовічних міст.
8. Моделі міст та міських систем.
9. Основні історичні етапи розвитку міст.
10. Міста світу у Новий час.

Список рекомендованих джерел: [4; 6; 12–15; 20].

Тема 3 Проблема дефініції «місто»

План

1. Поняття «місто» з точки зору мови (лінгвістики).
2. Поняття «місто» з точки зору культури.
3. Дефініції міста: територіально-демографічні, політико-адміністративні, економічні, соціокультурні і соціокультурні.

Основні поняття й категорії: дитинець; кром; посад; слобода; заріччя; поділ; дефініція міста; територіально-демографічні ознаки міста; політико-адміністративні ознаки міста; економічні ознаки міста; соціокультурні ознаки міста; соціокультурні ознаки міста.

Творчі завдання:

1. Виділити риси міського способу життя у протомістах.
2. Сутність ідеального міста за Платоном.
3. Обставини виникнення міст.

Теми доповідей та рефератів:

1. Класифікація міст за Ф. Броделем в історії Заходу.
2. Міфологізм і символічність міста.
3. Символіка міської архітектури.

Проблемні запитання:

1. Поняття «місто» з точки зору лінгвістики.
2. Поняття «місто» з точки зору культури.
3. Підстави дефініції міста.
4. Місто, як складний семіотичний механізм.
5. Місто, як генератор культури.
6. Соціальна структура міста.
7. Теорія поколінь та сучасне місто.
8. Як представлена категорія «місто» в словниках?
9. Сутність соціокультурних ознак міста.
10. Сутність соціокультурних ознак міста.

Список рекомендованих джерел: [6; 13; 19; 20; 26].

Тема 4 Сучасна соціально-філософська теорія міста

План

1. Макс Вебер «Місто».
2. Ф. Теніс: міська поселенська спільність.
3. Соціологія міста Чиказької школи (Е. Берджес, Р. Парк, Л. Вірт).

Ключові терміни та поняття: соціокультурна парадигма міста; розподіл праці; спосіб життя; соціальність; соціальна екологія; гетто.

Творчі завдання:

1. Проаналізуйте міста за роботою Г. Зіммеля «Великі міста та духовне життя».
2. Як Луїс Вірт у книзі «Урбанізм як спосіб життя» характеризує урбанізацію?
3. Міський спосіб життя versus – традиційний спосіб життя сільської громади.

Теми доповідей та рефератів:

1. Соціокультурна парадигма дослідження міської життя: методологія та концепція М. Вебера.
2. Е. Дюркгейм: суспільний розподіл праці і розвиток міст.
3. Ф. Тенніс: місто як «суспільна» соціальність.

Проблемні запитання:

1. Л. Вірт про поняття міського способу життя.
2. Ф. Теніс і його концепція Gemeinschaft і Gesellschaft.
3. Чиказька школа соціальної екології.
4. Роберт Парк: поняття маргінальної особистості.
5. Соціально-екологічна теорія Парка.
6. Фрагментації міського життя за Л. Віртом.
7. Дослідження проблем міста у працях представників Чиказької школи соціології.
8. Е. Бьорджесс про міську спільноту як складну мозаїку різноманітних соціальних груп.
9. Емпіричні соціологічні дослідження міста Чиказької школи соціології.
10. Ознаки міста у роботі «Місто» М. Вебера.

Список рекомендованих джерел: [5–11; 15; 18–23].

Тема 5 Міський соціум

План

1. Види соціального простору міста.

2. Багатоаспектність міського співтовариства: територіально поселенський, економічний, історичний, містобудівний, психологічний, семіотичний, соціологічний аспекти.

3. «Право на місто».

4. Міський спосіб життя.

Основні поняття й категорії: спільність за поселенням; геоландшафтний аспект території; соціально-екологічний аспект території; демографічний аспект території; психоментальний аспект території; закон урбогравітації; урбоекономічний баланс; бюджет міста; архітектоніка міста; символічний простір міста; управління соціальними процесами міста; образ міста; архетип міста; семіотика міста; діалог міста; текст міста.

Творчі завдання:

1. Проблематика філософсько-методологічний підходу міркувань про місто.

2. Соціологічний аспект як інтегральний, що враховує всі сторони і обставини міського життя.

Теми доповідей та рефератів:

1. Функціональна специфіка міста.

2. Детермінанти вибору місця проживання.

3. Місто як ареал взаємодії антропогенних і природних елементів середовища проживання людини.

Проблемні запитання:

1. Вкажіть суб'єкти міської комунікації.

2. Розкрийте співвідношення поняття «уклад життя», «рівень життя», «якість життя», «стиль життя».

3. З яким іменем пов'язана поява наукового вивчення «образів міста»? Охарактеризуйте основні ознаки цієї наукової концепції.

4. У чому полягають основні відмінності «міста як машини» і «міських організмів», «міста-базара» і «міста-джунглів»?

5. Укажіть варіанти ставлення до міста.

6. Розкрийте функції образу міста.

7. Вкажіть основні ознаки «міста-організму».

8. Сутність «міста як машини».

9. Наведіть приклади «міста-базару».

10. Як ви розумієте образ «міста-джунглів»?

Список рекомендованих джерел: [8–12; 15; 20; 22].

Тема 6 Культура міста

План

1. «Культура міст» Л. Мамфорда.

2. «Образ міста» К. Лінча, «Життя і смерть великих американських міст» Дж. Джекобса.

3. Ідея міського різноманіття, інтенсивності та життєвості.

Ключові терміни та поняття: культура; цивілізація; гроші; раціональність; писемність; мультикультуралізм міста; субкультури міста.

Творчі завдання:

1. Місто як соціокультурний організм цивілізації.

2. Фактори, що детермінують розвиток цивілізації.

3. Л. Мамфорд в книзі «Культура міст» про сутність міста.

4. Культурні індустрії міста.

Теми доповідей та рефератів:

1. Невидиме місто Л. Мамфорда.

2. Дж. Джекобс «Життя і смерть великих американських міст».

3. Міська мода.

Проблемні запитання:

1. У чому полягає специфіка соціокультурного середовища міста?

2. Місто та криза ідентичності.

3. Культура сучасного мегаполісу: основні ознаки.

4. Характеристика мультикультуралізму сучасного міста.

5. Як культура формує наше місто: глобальний звіт ЮНЕСКО.

6. Сутність міста як культурного простору.

7. Образ міста як соціокультурний процес.

8. Місто як феномен соціокультурного розвитку.

9. Архетипічні уявлення, що є основою концепту «місто».

10. Дихотомія «міське» – «сільське» як універсальна культурна категорія.

Список рекомендованих джерел: [6–10; 16; 18; 21; 25].

Тема 7 Сучасне місто: ідеї та практики світу

План

1. Поняття сучасної урбанізації та її ознаки.

2. Глобальні міста і причини їх виникнення. Імідж і бренд глобального міста як інструмент його транснаціоналізації.

Ключові терміни та поняття: сучасна урбанізація; глокалізація; глобальне місто; імідж міста; бренд міста; конкурентоздатність глобальних міст.

Творчі завдання:

1. Феномен світового міста.
2. Хмарочоси – передвісники кризи.
3. Індекс глобальних міст.

Теми доповідей та рефератів:

1. Урбанізація в Китаї.
2. Саскія Сассен про глобальні міста.
3. Глобальне місто: теорія та реальність.

Проблемні запитання:

1. Сутність сучасної урбанізації.
2. Характеристика міста за доби глобалізації.
3. Ознаки найбільших агломерацій світу.
4. Стратегії розвитку міст і мегаполісів.
5. Глобальні міста: перспективи розвитку.
6. Феномен конкурентоздатності глобальних міст.
7. Глобальні фінансові центри.
8. Глобальне місто у світовій економіці.
9. Дипломатія міст.

10. Роль геополітичного та інформаційного ресурсів у становленні глобального міста.

Список рекомендованих джерел: [11; 12; 15; 19; 21; 24].

Тема 8 Креативне місто**План**

1. «Експансія культури», становлення нового ціннісного, комунікативного середовища.
2. Субурбанізація, міський спосіб життя.
3. Креативність як головний чинник розвитку всіх економічних суб'єктів.
4. Гуманізація міст. Соціальний демпфер. Гармонійне місто. Успішні міські місця: критерії оцінки.
5. Креативні міста: теорія «трьох Т»: талант, технології, толерантність. Чинники успішності міст. Інтегральний індекс креативності.

Ключові терміни та поняття: парадигма міст; субурбанізація; рурурбанізація; культура, креативність; толерантність; гуманізація міст; гармонійне місто.

Творчі завдання:

1. Що таке «макдональдизація» культури сучасного міста? Проаналізуйте це явище, спираючись на книгу Джорджа Рітцера «Макдональдизація суспільства».

2. Як співвідносяться поняття «культура» і «цивілізація»? Ознайомтеся з ученням про локальні цивілізації А. Тойнбі й О. Шпенглера.

Теми доповідей та рефератів:

1. Креативні міста за Р. Флоридом.
2. Основні ознаки концепції гуманізації міст.

Проблемні запитання:

1. Урбанізація у її сучасному розумінні.
2. Місто в системі міст.
3. Особливості процесу мегалополізації.
4. Урбанізація як екстенсивний і інтенсивний процес.
5. Урбанізація як чинник формування об'єднань міст – агломерації.
6. Наукогради.
7. Технополіси сучасної України.
8. Сутність субурбанізації.
9. Як ви розумієте вираз «макдональдизація суспільства»?
10. Співвідношення «культури» та «цивілізації».

Список рекомендованих джерел: [5–7; 10; 16; 20–23].

Тема 9 Ідеології прийняття міських рішень

План

1. Деліберативна демократія як публічний діалог (дискурс) інститутів держави і громадян.
2. Високий модернізм.
3. Лівий урбанізм.
4. Хіпстерський урбанізм.
5. Новий урбанізм.

Ключові терміни та поняття: деліберативна демократія; парсипативна демократія; ідеологія; високий модернізм; лівий урбанізм; хіпстерський урбанізм; новий урбанізм; тактичний урбанізм.

Творчі завдання:

1. Імідж міста як управлінський ресурс.
2. Тенденції розвитку політичного лідерства у містах.

Теми доповідей та рефератів:

1. Соціальна діагностика та шляхи подолання девіантної поведінки у сучасному місті.
2. Соціальна аномія та її вплив на поведінку молоді в сучасному місті.
3. Соціальна маргінальність у сучасному місті.

Проблемні запитання:

1. Що таке «маргіналізація» у сучасному місті?
2. Охарактеризуйте основні маргінальні групи в місті сучасної України.

Що вплинуло на їх появу? Які ймовірні тенденції їх розвитку?

3. Маніфест нового урбанізму.
4. Сутність парсипативної демократії в управлінні містом.
5. Високий модернізм за Р. Мозесом.
6. Лівий урбанізм: сутність та ознаки.
7. Хіпстерський урбанізм: основні характеристики.
8. Сутність тактичного урбанізму у сучасному місті.
9. Праця Яна Гейла «Міста для людей».
10. Принципи нового урбанізму.

Список рекомендованих джерел: [1–5; 18–20; 22–26].

Тема 10 Місто майбутнього**План**

1. Нова норма як методологія сучасних соціологів-урбаністів.
2. Платформений капіталізм, його ключові компоненти: ринкова економіка, урбанізація та диджиталізація.
3. Нова норма та цифрова влада: платформи системи FAANG, що поєднують містян і дозволяють їм взаємодіяти по-новому, полегшуючи комунікацію.
4. Розвиток міста із опорою на здоров'я як новою нормою.
5. Формується «мегатовариство» в структурі міста.

Ключові терміни та поняття: «розумне місто»; диджиталізація; цифрова влада; платформений капіталізм; ХАБІТАТ; комунікація; екологія міста.

Творчі завдання:

1. Безпечне місто в екстремальному світі.
2. Міста як агенти інновацій.
3. К'єлл Нордстрем про майбутнє міст.

Теми доповідей та рефератів:

1. «Розумне» місто.
2. Імідж міста як управлінський ресурс.
3. Неом – саудівський проєкт розумного та туристичного транскордонного міста.

Проблемні запитання:

1. Нова програма розвитку міст.
2. Назвіть два пріоритетні напрями ООН – ХАБІТАТ.
3. Рей Ольденбург. Третє місце сучасного міста.

4. Як сучасні технології змінюють місто?
 5. Ебенізер Говард «Міста – сади майбутнього».
 6. Екоміста: основні характеристики.
 7. Три рівні «розумного» міста.
 8. «Розумне» місто.
 9. «Розумні» міста України.
 10. Віртуальне місто: сучасна комунікація.
- Список рекомендованих джерел: [2–5; 22 –26].**

З ЗМІСТ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ З ВИВЧЕННЯ МАТЕРІАЛУ ЗМ 1 ГЕНЕЗА МІСТА

Освоєння навчального матеріалу першого модуля «Гене́за міста» передбачає вивчення основних теорій походження міста і міського соціуму з особливою увагою до інтерпретативних, антропологічних аспектів, до міської культури і натхнення міського соціуму.

Метою індивідуальної роботи є розвиток критичного соціально-філософського погляду, уміння застосовувати соціально-філософські, урбаністичні теорії до аналізу міського соціуму та розвиток конкурентоспроможності майбутніх фахівців.

Для самостійного вивчення курсу «Місто як соціальна система» дуже важливо застосовувати інноваційні технології навчання, а саме: комп'ютерні програми, мультимедійні, аудіовізуальні матеріали тощо, які дозволяють значно активізувати процес оволодіння інформацією, сприяють глибшому освоєнню досліджуваного матеріалу, тому результатом вивчення першого змістового модуля є підготовка презентації за генезисом свого рідного міста і її захист.

Зміст індивідуального завдання з теми «Теорія походження міст»

Перше, з чого починає вивчення теми та підготовку презентації студент – це ознайомлення з теоретичним матеріалом та визначення теорії походження свого рідного міста, а також аналіз впливу цієї теорії на формування міського соціуму.

Короткий виклад матеріалу заняття, присвяченого теорії походження міст Теорії походження міст

Конкретно-історичний матеріал надає дуже велику різноманітність обставин виникнення міст. «Місто як соціальна система», як теоретична дисципліна, тяжіє до генералізації, тобто до побудови всеосяжної пояснювальної схеми виникнення міста. У процесі численних дискусій виникла низка теорій. Їх загальносоціологічною методологією є виокремлення соціальних функцій, яким надається містоутворювальне значення, а саме:

1. Природний центр територіальної інтеграції людей (господарсько-племінної, релігійної, національної) – **етнотериторіальна теорія.**
2. Політико-адміністративний центр управління – **теорія східного деспотизму, теорія міста-держави.**

3. Опорний пункт, захисна споруда – **Бургова теорія.**
4. Просторова форма розподілу праці – **економічна теорія.**
5. Функція інтеграції і комунікації – **соціокультурна теорія.**

У процесі викладання курсу розглядається та обговорюється зі студентами кожна із зазначених теорій.

Етно-територіальна теорія. Будь-яке співтовариство має свій ареал проживання, який складається історично, спочатку на основі родових і господарських відносин. У міру ускладнення соціокультурних зв'язків з'являється центральне (сакральне, столичне) місце підвищеної концентрації опредмечених соціальних норм і традицій. Таке місце є навіть у кочових народів. Наприклад, Мекка спочатку була місцем щорічних зустрічей представників кочових племен для обміну інформацією, а потім вона починає набувати характеру торгового і релігійного центру. Центральне місце не обов'язково розташовується в геометричному центрі спільноти, тим більше що контури ареалу проживання змінюються. Роботи деяких географів доводять, що територія центрального місця володіє особливими географічними властивостями. Для виникнення міст має значення геоландшафтні особливості території, наприклад, на семи пагорбах розташований Київ. Центри територій виконують такі функції:

- 1) територіальної інтеграції (адміністративного центру, столиці);
- 2) вузла шляхів сполучень («перехрестя доріг»).

На їх місці і виникають міста. Ареал проживання спільноти може змінюватися, і центр території зміщується. Центри території становлять «накладення», інтерференцію природних і культурних параметрів середовища проживання.

Міста давнини і раннього Середньовіччя виконували, насамперед, функцію політико-адміністративного управління. Ця функція реалізовувалася в різних історико-географічних формах; найбільш відомі – давньосхідна деспотія і античний поліс.

Теорія східного деспотизму. Місто-фортеця примітивних деспотій є найдавнішим типом відомих нам міст. Це місто є не що інше, як військова резиденція деспотичного голови племені – його житло, а також знаряддя захисту і панування. Процес урбанізації проходив за загальним правилом: скільки деспотів, стільки і міст. Але найдавніші східні захищені поселення можна назвати містами досить умовно. Вони становили широкий простір, обнесений стіною, у межах якого була резиденція деспота, обнесена новою стіною. На території всього захищеного простору розташовувалися розкидані групи палаців вельмож і будинків із садибами, ріллею, фініковими садами. Розміри їх насправді колосальні, хоча можна і припустити, що перші літописці,

легенди і пізніші мандрівники дещо перебільшують. За Геродотом, наприклад, Вавилон мав у окружності 480 стадій, тобто 88 кілометрів; згідно з пророком Іоною, Ніневія мала протяжність у три дні шляху, а за оповіданням Аристотеля, коли Вавилон був взятий, то частина його населення дізналася про це тільки через три дні. Однак ці міста становили, по суті, найпростіші держави, обнесені стінами, і були своєрідним поєднанням міста і села. Найбільш вражаюча «огорожа» давнини – Велика китайська стіна. Усі культурні досягнення цих центрів були, насамперед, підпорядковані зміцненню деспотичного правління. Соціальна структура таких «міст» була однорідною, зокрема соціальні відмінності (крім владного) були несуттєві. Управління здійснювалося в основному силовими методами. У міру ускладнення життєдіяльності та управління з'являється писемність і початки законодавства.

Теорія міста-держави. Другим за часом виникнення, основним типом міського ладу, безсумнівно, є «місто-держава» античного світу (давньогрек. «πολις», лат. «civitas», нім. «stadtstaat», англ. «citystate»). Він був, насамперед, військово-адміністративним, політичним і юридичним центром. Домінування управлінської функції накладало відбиток на життя і духовну атмосферу міста-держави. Соціальна структура, побут, спосіб життя і навіть зовнішній вигляд античних «полісів» мав дуже мало спільного з центрами східних деспотій. Муніципально-громадська форма управління і самоврядування виникла в місті-державі греків та римлян і мала великий вплив на становлення західної цивілізації. Історики вважають, що міський соціальний устрій Європи був прямим продовженням римського континуїтету, «римське право» розглядали як фундаментальну основу західної культури.

Бургова теорія. З її точки зору генетична функція міста – оборонна. Коротко і схематично її логіка виглядає так. У германо-романському світі на початку середніх віків не існувало соціальної безпеки: пересування племен, військові напади, розбої, грабунки були постійними. За таких умов феодалні власники для захисту своїх земель і будівель споруджували укріплені замки, по сусідству від яких охоче селилися хлібороби і ремісники, що шукали зовнішньої безпеки. Так поступово навколо замку виникали все більш людні поселення, і найбільші з них, в свою чергу, часто зміцнювалися, тобто обносилися стінами, ровами, частоколами. Ці поселення з часом перетворилися на військову громаду з певними правами і обов'язками. Усі селища, що входили в цей союз, були зобов'язані піклуватися про підтримку укріплень городища, а в разі війни захищати їх зі зброєю в руках. За це вони користувалися правом в разі небезпеки ховатися за стінами Бурга разом із сім'ями і всім рухомим майном. Це право називалося «vurgrecht», а той, хто

користувався ним, – «vurger» (посадський). Це право поступово еволюціонувало в бік буржуазного права.

До X століття містами переважно володів світський сенйор (граф чи князь), а далі влада над містами поступово переходить (особливо в Німеччині і Італії) до церкви, яка керує ними за допомогою низки посадових осіб: praefectus urbis, advocatus, monetae, magister. Поступово посилюється боротьба міст за вільне самоврядування. Вона все більше набуває ідеолого-світоглядного, антиклерикального характеру і в ході «комунальної революції» міста одночасно отримують незалежність, руйнують основи феодального ладу і формують правові основи капіталізму.

Бургова теорія виходить з розуміння міста спочатку як оборонного, а потім як політико-юридичного явища: та сама захисна функція, але вже не силовими, а правовими засобами. Її сучасні прихильники вважають, що міське право – одне з елементів міської ментальності – було однією з умов формування західної цивілізації (Ж. Ле Гофф, Ф. Бродель).

Економічна теорія. З точки зору цієї теорії, фундаментальною підставою виникнення і магістральним шляхом розвитку урбанізації та капіталізму є диференціація праці. Це, мабуть, найбільш поширена точка зору. Основним фактором диференціації праці є розвиток техніки і змінювання на цій основі методів виробництва, із наступним змінюванням всіх інших сторін життя. Необхідно звернути увагу на виробничу (на відміну від сільськогосподарської) функцію міста. Ремісниче, а пізніше промислове, виробництво приводять до переходу від екстенсивного до інтенсивного господарювання, що, в свою чергу, спричинило появу додаткового продукту і ринку (замість сезонного обміну, який в сільській місцевості був завжди). Економічним атрибутом міста є виробництво, а не торгівля.

Соціокультурна теорія. Поступова зміна і ускладнення соціальної структури (дифузія родоплемінних структур, розпад патріархальної і поява нуклеарної сім'ї, плюралізація общинних форм господарювання, поява виробничих колективів і політичних спільнот та ін.), а також накопичення культурних зразків і моделей поведінки актуалізують виникнення нових форм і механізмів соціокультурної інтеграції. Змінюється також структура і засоби комунікації. Ці соціокультурні зміни з'являються в новому (на відміну від традиційного) просторі взаємодії – міському просторі. Місто становило предметно-територіальну форму інтеграції нових соціальних структур і комунікативний простір нового типу, характерними ознаками якого були: 1) соціокультурна гетерогенність; 2) інтенція на різноманітність і інновацію; 3) поява особистісного виміру простору.

Другий блок матеріалів, який повинен відображатися в презентації, – особливості розвитку міст на території України, соціалістичне містобудування та містобудівні експерименти, промислові міста, постсоціалістичне місто: трансформація. На сьогодні в науковій літературі найбільш поширена функціональна типологія малих міст. У цьому випадку класифікація малих міст відбувається на основі виконання тієї чи іншої функції, яку повинно було виконувати місто в процесі модернізації радянської держави.

У рамках цієї типології дослідники виокремлюють такі типи малих міст: *міста-сателіти* (міста-супутники), що виконують функцію периферії великих індустріальних центрів; *міста-центри сільського округу*, що виконують переважно адміністративні функції; *мономіста* (монопрофільні міста), що склалися на основі одного виробничого підприємства; *міста – наукові центри*; *міста як рекреаційні центри* (міста-музеї, міста проведення фестивалів і конкурсів); *міста як меморіальні центри*, до яких можна віднести історичні заповідники і релігійні центри.

У пострадянський період малі міста зазнають негативного впливу урбаністичних і демографічних процесів, пов'язаних із соціально-економічним неблагополуччям низки українських регіонів.

Варто зазначити, що кризові тенденції, які склалися в більшості українських малих міст, трансформували їх типологію. На сьогодні в науковій літературі поширена типологія на основі соціально-економічної ситуації, що склалася в місті. У зв'язку з цим в науковий дискурс увійшли такі предикати, як «проблемні», «депресивні», «кризові», «відсталі», «оптимізуючі» і «стабільні» міста (табл. 1).

Таблиця 1 – Типологія міст на основі соціально-економічної ситуації, що склалася в місті

Типологія міст	Характеристики
1	2
Проблемні	Міста, для яких характерний низький рівень промислового виробництва, малі обсяги будівництва житла та об'єктів інфраструктури. До цього типу належать міста, які не здатні вирішити свої проблеми самостійно
Депресивні	До міст депресивного типу зараховують міста, що перебувають у глибокій соціально-економічній кризі, яка виявляється в спаді виробництва, безробітті, низькому рівні життя населення. Для виходу з депресивного стану таке місто, на думку вчених, потребує суттєвого інвестування в процеси реанімування і диверсифікації виробництва
Кризові	До міст кризового типу відносять низку міст, у яких депресивний стан набув затяжного характеру і супроводжується подальшим погіршенням соціально-економічної ситуації, а також міста з порушенням екологічних умов для проживання або які перебувають у зоні збройних конфліктів

Продовження таблиці 1

1	2
Відсталі	Основними показниками відсталого міста є низький рівень виробництва і доходів населення, нерозвиненість соціальної та виробничої інфраструктури тощо
Оптимізуючі	До оптимізуючих міст потрібно віднести міста, які в процесі модернізації подолали кризові складнощі і прагнуть до «оптимізації» економічних, демографічних, екологічних показників міського життя. Критерієм виділення стабільних міст є стійкість соціально-економічних показників
Стабільні	Критерієм виокремлення стабільних міст є сталість соціально-економічних показників: високий рівень середньої заробітної плати; низький рівень смертності і найвищий рівень демографічного балансу (в основному за рахунок міграційного припливу населення); невисокий рівень безробіття; високий обіг роздрібної торгівлі на душу населення; високий обсяг виробництва матеріальних благ (промислової продукції) та ін.

Для дослідження сучасного стану малих міст України наведена типологія достатньо концептуальна, оскільки дозволяє студентам глибше зрозуміти основні соціально-економічні проблеми їхніх міст.

Завдання. На основі аналізу наведеного теоретичного матеріалу виконайте навчальне дослідження генезису свого рідного міста, проаналізуйте багатоаспектність міського соціуму, підготуйте доповідь як дискутант із теорій виникнення міст України та візьміть участь у дебатах.

Опис структури презентації:

Підготуйте презентацію і вкажіть в ній:

- 1) короткий генезис міста;
- 2) територіально-поселенські, архітектурно-містобудівні, соціальні, економічні, політичні, семіотичні та психологічні характеристики;
- 3) оцініть місто як культурний простір.

Необхідні компетенції. Координація навичок студента у зборі, систематизації, переробці інформації, оформлення її у вигляді добірки матеріалів, що коротко відображають основні питання досліджуваної теми, в електронному вигляді. Тобто створення матеріалів презентації розширює методи і засоби обробки і подання навчальної інформації, формує у студентів навички системного, цілісного аналізу міста, визначення його конкурентних переваг. Для дослідження сучасного стану малих міст України наведена типологія є концептуальною, оскільки дозволяє студентам глибше зрозуміти основні соціально-економічні проблеми їх міст.

Необхідні навички студента: вивчити матеріали теми, виокремлюючи головне і другорядне; встановити логічний зв'язок між елементами теми; уявити характеристику елементів в короткій формі; обрати опорні сигнали для

акцентування головної інформації та відобразити їх в структурі роботи; оформити роботу, надати до встановленого терміну та зробити презентацію у конкурентному середовищі.

Критерії оцінювання: відповідність змісту теми; чітка структурованість інформації; наявність логічного зв'язку викладеної інформації; естетичність оформлення, його відповідність вимогам, конкурентоздатний рівень представлення презентації (табл. 3).

Таблиця 3 – Критерії оцінювання

Відмінно	Добре	Задовільно	Незадовільно
Відмінний рівень доказовості, наочності, якості представлення інформації. Ступінь повноти розкриття матеріалу і приведення рішень повністю відповідають завданням презентації. Використано необхідні джерела і методи. Високий рівень представлення презентації, добре володіння технікою усної презентації, вербальними та невербальними методами спілкування	Хороший рівень володіння матеріалом. Середній рівень доказовості, наочності, якості представлення інформації. Ступінь повноти розкриття матеріалу і приведення рішень в основному відповідають завданням презентації. Використані джерела і методи в основному відповідають поставленим завданням. Хороший рівень представлення презентації, володіння технікою усної презентації та часткове володіння методами спілкування з аудиторією	Задовільний рівень володіння матеріалом. низький рівень доказовості, наочності, якості представлення інформації. Ступінь повноти розкриття матеріалу і приведення рішень слабо відповідають завданням презентації. Використані джерела і методи частково відповідають поставленим завданням. Середній рівень представлення презентації, недостатнє володіння технікою усної презентації та методами спілкування з аудиторією	Незадовільний рівень володіння матеріалом. Незадовільний рівень доказовості, наочності, якості представлення інформації. Ступінь повноти розкриття матеріалу і наведення рішень не відповідають завданням презентації. Використані джерела і методи не відповідають поставленим завданням. Низький рівень представлення презентації, недостатнє володіння технікою усної презентації та методами спілкування з аудиторією

Щорічно не менше десяти авторів кращих презентацій беруть участь у регіональних, Всеукраїнських та міжнародних конференціях, що суттєво поліпшує конкурентоспроможність студентів, а також підвищує підсумковий бал із дисципліни.

3 ЗМІСТ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ З ВИВЧЕННЯ МАТЕРІАЛУ ЗМ 3 МІСТО В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Проект із соціальної організації міста для розвитку соціальної активності та комунікативних умінь студентів з метою формування їх конкурентоспроможності за темою «Сучасне місто: ідеї та практики світу»

Мета проєкту: формування у студентів навичок емпіричної роботи в місті та проведення аналізу конкретного міста з точки зору наявності чи відсутності комфортного міського середовища, розвиток вмінь створення проєктів багатовимірного міського середовища як комплексного життєвого простору з урахуванням його соціальної адресності. Конкурентоспроможність майбутнього фахівця розвивається за рахунок розробки критичного соціологічного погляду і вміння застосовувати соціологічні теорії до аналізу міського соціуму, розвитку соціальної активності, відповідальності, творчого потенціалу фахівця також створення ефективного конкурентоспроможного проєкту і його презентації.

Підготовку до створення проєкту сфокусовано на питаннях соціальної організації міста, аналізі різновидів соціальних зв'язків і моделей соціального життя, властивих містам та їх різним культурним контекстам. Аналіз міських спільнот дозволяє зосередитися на соціальному житті містян, територіальних об'єднань (мереж взаємодій) та вивчити соціокультурні процеси життя міських спільнот, публічне і приватне в їхньому життєвому просторі, зокрема на дослідженнях міської повсякденності. Проєкт передбачає надання пропозицій щодо розвитку свого рідного міста з використанням теорій, розглянутих в курсі «Місто як соціальна система».

Завдання проєкту

1. Використовуючи теорії, розглянуті в курсі «Місто як соціальна система», створіть модель багатовимірного міського середовища як комплексного життєвого простору, що володіє біоекологічними, економічними, соціоструктурними (суспільно-груповими) і соціокультурними (нормативними, ціннісно-смысловими) вимірами. При виконанні проєкту використовуйте надані методичні рекомендації.

2. Дотримуйтесь соціальної адресності проєкту, тобто використання теорії поколінь. Міські проєкти повинні бути прив'язані до конкретних поколінь міста, а не зосереджуватись на середньостатистичному містянині.

3. Під час виконання проєкту беріть до уваги таку інформацію:

- специфіку конкретної ситуації, наданої у формі переліку актуальних життєвих проблем, що розглядаються з різних соціальних позицій (статусних груп, економічних і політичних інтересів, наукових розрахунків);
- специфіку конкретної ситуації, наданої у формі ймовірної моделі тенденцій, що намітилися у розвитку міста;
- встановлення і досягнення пріоритету локального і самоорганізованого початку над глобальним, відомчим тощо.

4. Надайте рекомендації щодо соціокультурного розвитку міського середовища у рідному місті. Оформіть завдання у вигляді проєкту та доповіді з презентацією на 10–15 хвилин.

Методичні рекомендації до виконання проєкту з соціальної організації міста

Завдання вимагає створення соціально значущих об'єктів публічного типу. Тип об'єкта, його необхідні характеристики і методи його створення визначаються потребами професійної діяльності у відповідній сфері або цілями розвитку певних навичок і вмінь.

При виконанні завдання доцільно виділити в рамках обраної теорії розвитку міста (або кількох теорій) проблемну зону, самостійно її вивчити і творчо підійти до представлення отриманих результатів. Виокремити проблемні аспекти які доповнюють матеріали лекцій, статистичні, довідкові та спеціалізовані джерела інформації (дані соціологічних досліджень), інтернет-джерела, сайти компаній.

I. Діагностичний етап.

Проведіть польове дослідження як діагностичний етап загального дослідження проблеми. Змістом цього етапу є:

1. Збір інформації про проблеми населення, яке проживає на цій території.
2. Збір інформації про специфіку сприйняття ситуації різними групами населення.
3. Спостереження за містянами в конкретному парку (у сквері, на вулиці). Проводячи спостереження, визначте культурно-антропологічні типи городян і за якими ознаками вони представлені.
4. Проведіть візуальне спостереження в одному і тому самому місці міста в різний час дня. Визначте, які покоління городян переважно відвідують одне і теж саме місце в різний час доби.

II. Конструктивно-комунікативний етап. Змістом цього етапу є формулювання висновків спостережень. Доцільним є аналіз додаткової літератури, звернення до джерел в Інтернеті і до наукової періодичної преси.

Методологічні основи проекту соціокультурного розвитку міста.

Інтенціонально-ситуаційний принцип.

Основні ідеї:

- 1) проект повинен бути спрямований на реалізацію інтенцій конкретних груп населення (теорія поколінь);
- 2) повинен визначати значущі аспекти їх життєдіяльності конкретних груп населення;
- 3) повинен розроблятися і бути спрямований на вирішення конкретної проблемної «ситуації» (наприклад, соціальна реабілітація).

Умови, в яких проходить життя людей, становлять не просту сукупність (конгломерат) окремих обставин (чинників): економічних, екологічних, матеріально-технічних, культурних тощо, а системну, якісну «ситуацію», що є, по-перше, певним способом життя населення, що не зводиться до особливостей поведінки представників статусних груп (наприклад, покоління Y і Z по-різному поводитися в різних місцях території і різних локусах міського простору) – онтологічний аспект «ситуації»; по-друге, становить певне сприйняття, переживання, прийняття способу життя; ситуація існує як життєвий світ особистості, що не зводиться до усвідомлення статусно-рольових позицій – інтенціональний аспект «ситуації». Інтенціональність розуміється як рівнодіюча мотивів і цілей (наприклад, теорія 3-го місця в місті).

Проблемно-комунікативний принцип. Основна ідея: існують стійкі сукупності людей (інтенціональні групи), які однаково сприймають і інтерпретують ситуацію. Групи цього типу не співпадають із групами, утвореними за традиційними підставами: статусними, ідеологічними, культурними. Підставою для групоутворення є спільність сприйняття світу і конкретної «ситуації» як сукупності проблем, що мають інтерсуб'єктивні значення. Ідея соціокультурного проектування полягає в тому, що соціальні заходи в місті повинні бути спрямовані на вирішення тих проблем, які визнаються значущими інтенціональними групами, з яких і складається реальне населення. Конструювання середовища повинно здійснюватися в режимі комунікації, через узгодження значень, цілей, якими керуються люди у своїй життєдіяльності.

Методи опитування в соціокультурному проектуванні

Мета – знайти точки сполучення різного сприйняття проблемної ситуації всіма суб'єктами проектування і виробити концепцію ситуації, що включає розуміння проблем і способів їх вирішення.

Техніка опитування – ситуаційно-біографічне інтерв'ю стандартизованого типу.

Структура опитувальника

Блок А. Мета – визначити значущі для респондента проблеми, встановити ступінь їх актуальності, пріоритетності, взаємозв'язку, можливості розв'язання.

Завдання. Визначте суб'єктивну оцінку факту наявності, характеру інтерпретації і ступінь актуальності проблем.

2. Виявіть уявлення про час, механізми і можливості вирішення конкретних проблем.

Блок Б. Типологія респондентів – жителі міста.

Мета – виявити особливості респондентів, що дозволяють віднести їх до певних «інтерпретаційних» типів, для яких характерний певний спосіб інтерпретації ситуації.

Завдання . Виявіть основні емпіричні індикатори певних інтерпретаційних типів особистості та принципи (економічні, політичні, соціальні, культурні та інші) сприйняття ситуації різними інтерпретаційними типами.

Можливості використання матеріалів опитування, що сприяють підвищенню конкурентності проєкту:

1. Виявлення стійких поєднань проблем для визначення і типологізації життєвих ситуацій. Це ключова інформація для реалізації прогностичного соціального проєктування.

2. Визначення ступеня напруженості проблемної життєвої ситуації з перевіркою низки гіпотез, зв'язків, ситуаційної напруженості з окремими проблемами.

3. Виявлення стійких ознак, характеристик груп респондентів, для яких характерний певний тип проблемної ситуації (типологія «проблемних» груп).

4. Виокремлення факторів, які можуть бути піддані коригуючим управлінським впливам з метою ослаблення «ступеня проблемності» життєвих ситуацій окремих категорій містян.

5. Визначення поширеності різних типів проблемних життєвих ситуацій в міських зонах та зв'язку типових ситуацій із характеристикою цих зон.

Як головні компетенції студентів, при виконанні проєкту виокремлюють високий ступінь самостійності; вміння логічно обробляти матеріал; вміння самостійно порівнювати, співставляти і узагальнювати інформацію; класифікувати інформацію за певними ознаками; висловлювати своє ставлення до описуваних явищ і подій; надавати власну оцінку будь-якої роботи та презентувати інформацію у конкурентному середовищі.

5 РЕКОМЕНДАЦІЇ З МЕТОДИКИ ВИВЧЕННЯ ПЕРШОДЖЕРЕЛ

Щоб робота була корисною, треба, насамперед, уважно прочитати за конспектом лекцій матеріал теми, до якої належить першоджерело.

Починати вивчення першоджерел рекомендуємо зі змісту, передмови і висновку, які дають загальне уявлення про твір. Під час прочитання потрібно виділяти основні ідеї, постановку питань, їх обґрунтування і вирішення, методи і форми доказів, найбільш яскраві приклади; з'ясовувати невідомі слова, терміни, незнайомі імена, звертаючись до енциклопедій і словників.

Характер запису залежить від ступеня складності твору. Здебільшого складають *план, тези, виписки і конспект*.

План становить перелік основних питань, що розкривають зміст твору. Він може складатися з назв головних розділів твору та основних положень.

Тези – це коротко сформульовані принципові положення роботи. Кожна розгорнута теза становить певне узагальнення думок і фактів, викладених автором. Складають тези після вивчення матеріалу.

Виписки – це переказ чи цитування найбільш важливих положень творів.

Конспект – це стислий виклад основних ідей і висновків твору в їх логічній послідовності, із цитуванням найбільш значущих думок автора. Конспектування – процес творчий. Зазвичай студенти роблять розгорнуті виписки, що не дає належного ефекту. У конспекті потрібно вказати прізвище і ініціали (ім'я, по батькові) автора, назву твору, місце і рік видання, номер тому і сторінки; найважливіші положення, ідеї і висновки підкреслювати, підзаголовки виділяти. Для заміток необхідно залишати поля. Якісне оформлення конспекту полегшує користування ним, допомагає систематизувати знання при підготовці до занять і іспитів. Існує три види конспектів: текстуальний, вільний, змішаний. Текстуальний конспект передбачає цитування головних положень твору. Він використовується для одержання документально точних виписок із цієї роботи. Вільний конспект – це переказ найбільш суттєвих положень твору. Такий конспект вести складніше, але він розвиває здатність самостійно викладати думки. Конспект, який включає, окрім вільного переказу, цитування, називається змішаним.

Якщо в лекції викладені переважно висновки, підсумкові істини з тієї чи іншої проблеми, то, вивчаючи і конспектуючи першоджерела, студент має можливість простежити за ходом народження істини, одержати навички самостійного мислення, глибоко оволодіти багатим змістом праць великих філософів, соціологів і мислителів.

6 РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ВІДПОВІДЕЙ НА ПРОБЛЕМНО-ПОШУКОВІ ПИТАННЯ

Щоб оволодіти знаннями з курсу «Місто як соціальна система», долучитися до вершин морального і естетичного досвіду людства, недостатньо завчити і запам'ятати деякі, хоч і важливі, положення, їх треба усвідомити, перевірити і закріпити в практиці логічного вирішення проблем і завдань, які ставить перед студентом реальна дійсність.

Значну допомогу студентам можуть надати монографії. Вони покликані активізувати творче мислення студентів, розширити і доповнити арсенал засобів, які спрямовані на оволодіння теоретичними знаннями й навичками мислення.

Анотація вивченої додаткової літератури є самостійною формою індивідуальної роботи студента, яка потребує відповідного ґрунтовного аналізу запропонованої додаткової літератури шляхом ретельного опрацювання наукового та інших текстів. Анотація є стислою характеристикою змісту книги, статті, інших матеріалів, із формуванням власних узагальнень та оцінювань щодо предмета дослідження анотованого джерела.

Для анотування доцільно дотримуватися такої послідовності:

- визначити головну проблему праці, яка анотується (як правило, вона безпосередньо пов'язана із назвою), сформулювати основне запитання, на яке намагається знайти відповідь автор роботи;

- зрозуміти, які завдання ставить перед собою автор задля вирішення проблеми. З цією метою студенту доцільно спрямувати свою увагу насамперед на зміст, де, як правило, чітко прослідковується структура роботи, а отже, і поставлені автором завдання;

- визначити, що стало поштовхом для автора при написанні праці, яка анотується. Зазвичай це може бути відповідь на позицію іншого автора, яка є об'єктом критики; відсутність чітких систематизованих уявлень стосовно досліджуваної проблеми (так звана «теоретична актуальність»); ситуація, яка виникла в суспільстві та потребує невідкладного осмислення (так звана «практична актуальність»);

- студент має визначити, які погляди, окрім авторського, існують щодо досліджуваної в анотованій праці проблеми, з ким полемізує автор. Також варто відзначити, які класифікації точок зору стосовно досліджуваної проблеми існують у літературі. У разі відсутності такої класифікації студенту доцільно запропонувати самому зробити подібне узагальнення, принаймні з метою впорядкування матеріалу анотації;

– анотуючи літературу, студент повинен простежити хід авторських міркувань, визначити послідовність і логіку викладення матеріалу, відтворивши її в анотації. Потрібно звернути увагу на методи дослідження, які застосовує автор, та висловити свою думку щодо їх ефективності для досягнення поставленої у роботі мети.

В анотації обов'язково зазначити, які результати одержав автор у досліджуваній праці, які висновки він робить. Зауважимо, що ці висновки мають бути викладені в анотації точно, стисло, послідовно, щоб можна було простежити зв'язок між авторською аргументацією та підсумками роботи.

Насамкінець при анотуванні доцільно зазначити, які перспективи подальших розвідок існують в цьому напрямі, які питання автор залишає невирішеними чи недостатньо з'ясованими. Обсяг анотації становить 5–7 сторінок.

7 РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО НАПИСАННЯ РЕФЕРАТУ (ЕСЕ)

Написання реферату (есе) за заданою тематикою передбачає висвітлення актуальної соціальної проблеми сучасного міста, пояснення причин її виникнення, визначення тенденцій розвитку, а також формулювання відповідних практичних висновків.

Пошук, підбір та огляд науково-літературних джерел із соціально-філософських проблем міста передбачає формування вмінь і навичок адекватного орієнтування в інформаційному просторі, визначення необхідної інформації та вміння її застосовувати в реальному житті.

Аналітичний (критичний) огляд наукових публікацій має на меті формування в структурі пізнавальної діяльності студента навичок щодо критичного осмислення інформації, її оцінювання відповідно до певних аксіологічних систем та подальшого використання в навчальному процесі.

Есе – наукові, критичні та інші нариси, які відзначаються оригінальністю суджень і вишуканістю форми.

Реферат – стислий огляд з певними узагальненнями літературних та інших джерел, у яких досліджуються питання однієї проблеми.

Есе чи реферат має бути самостійною, завершеною роботою, що відображає наукові інтереси студента, його знання, навички, уміння і є формою його залучення до наукового дослідження. Автор повинен показати вміння послідовно, логічно викладати зміст проблеми, яку розглядає. Окрім того, повинне бути і творче осмислення, інтерпретація, тлумачення проблеми, хоча б часткове її узагальнення, висловлення своєї аргументованої точки зору щодо її розв'язання.

Есе, реферат має свідчити про наукову культуру студента, володіння необхідними знаннями як класичної, так і сучасної літератури з досліджуваного питання, а також уміння захищати основні положення своєї наукової роботи. Вибираючи тему есе або реферату, необхідно брати до уваги:

- рівень особистої підготовленості, коло наукових інтересів, схильність до наукового дослідження саме соціології;
- важливість теми, її актуальність і рівень складності;
- можливість консультаційної допомоги кафедри.

Структура есе, реферату з курсу «Місто як соціальна система» є традиційною: вступ, основна частина, висновок.

У вступі з'ясовується актуальність проблеми, її значення, стан вивчення, необхідність проведення дослідження, формулюються конкретні завдання й мета есе або реферату.

В основній частині розкривається тема дослідження. Автору необхідно не тільки висвітлити основні проблеми обраної теми й можливі шляхи їхнього вирішення, а й показати різні підходи, запропонувати власну інтерпретацію, свої форми й методи розв'язання поставленого питання. Розкриття теми есе або реферату може здійснюватися по-різному: в історичному (від минулого до сьогодення), в логічному (за головними, істотними, вузловими моментами), в актуалістичному плані (від нинішнього часу і через його призму до минулого і про минуле).

У висновках подається узагальнення важливих положень, резюмується, якою мірою вдалося виконати задумане, вирішити заявлене у вступі.

Завершує есе або реферат список використаної літератури.

Обсяг кожного з цих видів робіт має становити не менше 3–5 сторінок.

Складання термінологічних словників з курсу «Місто як соціальна система». Термінологічний словник – це словник термінів та визначень певної галузі знань. Термінологічний словник із курсу «Місто як соціальна система» має містити тлумачення змісту термінів соціології, персональні здобутки провідних дослідників та інші відомості. Термінологічний словник за однією із тем за обсягом має становити 10 термінів. Рекомендований принцип організації словникових статей – алфавітний.

8 ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ДИФЕРЕНЦІЙНОГО ЗАЛІКУ

1. Місто як носій всіх видів людської життєдіяльності.
2. Основні напрями дослідження міст.
3. Місто як соціальна система.
4. Теорія східного деспотизму.

5. Античне місто-держава.
6. Бургова теорія.
7. Теорії Нового часу.
8. Сучасна урбанізація.
9. Поняття «місто» з точки зору лінгвістики.
10. Поняття «місто» з точки зору культури.
11. Підстави дефініції міста.
12. Марксистський напрям в теорії міста.
13. Теорія міста за М. Вебером.
14. Багатоаспектність аналізу міського соціуму.
15. Поняття та види соціального простору міста.
16. Публічний простір як чинник інтеграції міського соціуму.
17. Образ міста у світі, що змінюється.
18. Глобальні міста: причини виникнення, основні ознаки.
19. Тенденції розвитку міст в епоху глобалізму.
20. Міський спосіб життя в умовах глобалізації.
21. Постіндустріальна епоха урбанізації.
22. Нова цивілізаторська місія міста.
23. Підсистеми міста: їх взаємозв'язок.
24. Соціокультурна парадигма дослідження міської життя: методологія та концепція М. Вебера.
25. Соціокультурна парадигма дослідження міського життя Г. Зиммеля.
26. Соціокультурна парадигма дослідження міської життя. Чиказька школа соціальної екології.
27. Місто як комунікативне середовище; особливості та проблеми комунікативного простору міста.
28. Соціологічне структурування міської території: типологія урбанізованих поселень.
29. Анрі Лефевр і право на місто.
30. Культура сучасного мегаполісу.
31. Технополіс, технопарк, наукоград.
32. Варіанти ставлення до міста.
33. Функції образу міста.
34. Основні ознаки «міста-організму».
35. Сутність «міста як машини».
36. Сутність «міста-базару».
37. Розуміння образу «міста-джунглі».
38. Культура сучасного мегаполісу: основні ознаки.
39. Характеристика мультикультуризму сучасного міста.
40. Сутність міста як культурного простору.
41. Образ міста як соціокультурний процес.
42. Місто як феномен соціокультурного розвитку.
43. Архетипічні уявлення, що становлять основу концепту «місто».
44. Дихотомія «міське» – «сільське» як універсальна культурна категорія.

45. Сутність сучасної урбанізації.
46. Характеристики міста за доби глобалізації.
47. Ознаки агломерацій світу.
48. Стратегії розвитку міст і мегаполісів.
49. Глобальні міста: перспективи розвитку.
50. Феномен конкурентоздатності глобальних міст.
51. Глобальні фінансові центри.
52. Глобальне місто у світовій економіці.
53. Роль геополітичного та інформаційного ресурсів у становленні глобального міста.
54. Особливості процесу мегалополізації.
55. Урбанізація як екстенсивний і інтенсивний процеси.
56. Урбанізація як чинник формування об'єднань міст-агломерацій.
57. Наукогради.
58. Технополіси сучасної України.
59. Сутність субурбанізації.
60. Співвідношення «культури» та «цивілізації».
61. Що таке «маргіналізація» сучасного міста?
62. Охарактеризуйте основні маргінальні групи в місті сучасної України. Що вплинуло на їх появу? Які ймовірні тенденції їхнього розвитку?
63. Маніфест нового урбанізму.
64. Сутність парсипативної демократії в управлінні містом.
65. Високий модернізм за Р. Мозесом.
66. Лівий урбанізм: сутність та ознаки.
67. Хіпстерський урбанізм: основні характеристики.
68. Сутність тактичного урбанізму у сучасному місті.
69. Праця Яна Гейла «Міста для людей».
70. Принципи нового урбанізму.
71. Нова програма розвитку міст.
72. Назвіть два пріоритетні напрями ООН – ХАБІТАТ.
73. Рей Ольденбург. Третє місце сучасного міста.
74. Як сучасні технології змінюють місто?
75. Ебенізер Говард «Міста – сади майбутнього».
76. Екоміста: основні характеристики.
77. Три рівні розумного міста.
78. «Розумні» міста.
79. «Розумні» міста України.
80. Віртуальне місто: сучасна комунікація.
81. Імідж міста як управлінський ресурс.
82. Деліберативна демократія як публічний діалог інститутів міста і громадян.
83. Л. Вірт про поняття міського способу життя.
84. Ф. Теніс і його концепція Gemeinschaft і Gesellschaft.
85. Соціально-екологічна теорія Р. Парка.

9 КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Методичні поради щодо підготовки до модульного контролю

При підготовці до контролю самостійної роботи студентам насамперед необхідно ознайомитися з методичними порадами щодо роботи над курсом. Потім потрібно перейти до розгляду питань, які наводяться в робочому плані до теми.

Щодо підготовки до заліку, варто використовувати конспект лекцій, підручники, словники. Крім того, необхідно ознайомитися з питаннями, які винесені на дифзалік, враховуючи різноманітні варіанти їх постановки.

Методи поточного контролю:

- усне або письмове опитування;
- письмовий контроль (контрольні роботи тощо);
- тестування в аудиторії, віртуальному освітньому середовищі на платформі MOODLE;
- розв'язання проблемних ситуацій;
- прослуховування доповідей за самостійно вивченими темами, презентації доповідей.

Підсумковий контроль у вигляді диференційного заліку проводиться письмово або у віртуальному освітньому середовищі на платформі MOODLE в тестовій формі.

Критерієм успішного проходження здобувачем вищої освіти підсумкового оцінювання у вигляді заліку є досягнення ним мінімальних порогових рівнів оцінок за кожним запланованим результатом навчання.

Контроль виконання самостійної роботи

Оцінювання проводять за такими критеріями:

- розуміння, ступінь засвоєння теорії і методології проблем, що розглядаються;
- ступінь засвоєння матеріалу дисципліни;
- ознайомлення з рекомендованою літературою, а також із сучасною літературою з питань, що розглядаються;
- уміння поєднувати теорію з практикою під час розгляду виробничих ситуацій, вирішення та виконання завдань, винесених для самостійного опрацювання, і завдань, винесених на розгляд в аудиторії;
- логіка, структура, стиль викладення матеріалу в письмових роботах і у виступах в аудиторії, уміння обґрунтовувати свою позицію, узагальнювати інформацію й робити висновки.

За успішне та систематичне виконання визначених завдань протягом змістових модулів студент отримує оцінку «відмінно» або відповідний відсоток

балів за поточний контроль. Якщо він виконує завдання без окремих розрахунків, які пояснюють вирішення завдання, то отримує оцінку «добре», яка береться до уваги у відповідній сумі балів за кожний окремий змістовий модуль.

Самостійна робота студентів контролюється протягом усього семестру. Під час оцінювання практичних завдань і самостійної роботи увага приділяється також їх якості і самостійності, своєчасності здачі виконаних завдань (згідно з графіком навчального процесу). Якщо якась із вимог не була виконана, то оцінка знижується.

Підсумковий контроль (дифзалік) здійснюється в час, передбачений розкладом занять.

Проведення підсумкового контролю

Умовою допуску до диференційного заліку є сума накопичення балів за змістовими модулями, яка повинна бути не меншою за мінімально встановлену (за внутрішнім вишівським рейтингом або системою ESTC), або наявними позитивними оцінками із проміжного модульного контролю (за національною системою) (табл. 4).

Таблиця 4 – Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проєкту (роботи), практики	для заліку
90–100	A	відмінно	зараховано
82–89	B	добре	
74–81	C		
64–73	D	задовільно	
60–63	E		
35–59	FX	незадовільно, з можливістю повторного складання	не зараховано, з можливістю повторного складання
0–34	F	незадовільно, з обов’язковим повторним вивченням	не зараховано, з обов’язковим повторним вивченням дисципліни

Дифзалік здійснюють у тестовій формі. Підсумкову оцінку з дисципліни виставляють за національною системою оцінювання результатів навчання і в системі ECTS згідно з методикою переведення показників успішності знань студентів у систему оцінювання університету за шкалою ECTS.

Для студентів заочної форми навчання передбачено такі види контролю засвоєних знань, як виконання контрольної роботи, яка є допуском до заліку (підсумковий контроль).

Підсумкову оцінку з дисципліни виставляють в системі ECTS оцінювання результатів навчання:

Оцінка «А» – студент грамотно, логічно і повно відповів на всі екзаменаційні запитання. Охайно оформив екзаменаційні матеріали. Текстова частина відповіді доповнена потрібним графічним матеріалом. У відповідях студент показав знання додаткової літератури.

Оцінка «В, С» – студент грамотно і по суті надав відповіді на теоретичні запитання екзаменаційного білету, не допускаючи при цьому істотних помилок, уміло використовує знання під час розв'язання практичних завдань і відповідей на запитання. Екзаменаційні матеріали оформлені охайно, текстова частина доповнена графічним матеріалом (за необхідності).

Оцінка «D, E» – студент показав знання основного матеріалу, але не зазначив деталей. У відповідях він допускає неточності. Студент порушує послідовність викладу відповіді. Спостерігається неохайність в оформленні екзаменаційних відповідей.

Оцінка «FX» – студент не відповів на значну частину програмного матеріалу. У відповідях допустив багато помилок. Матеріали екзаменаційних відповідей оформлені неохайно.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітичний журнал про місто. Урбаністичний онлайн-журнал, що публікує результати досліджень, аналіз досвідів, експертні інтерв'ю та авторські статті [Електрон. ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://mistosite.org.ua/articles?locale=uk>, вільний (дата звернення: 11.05.2024). – Назва з екрана.
2. Аристотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. – Київ : Основи, 2000. – 239 с.
3. Асоціація міст України [Електрон. ресурс] : сайт. – Електрон. текст. дані. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <https://auc.org.ua/>, вільний (дата звернення: 10.04.2024). – Назва з екрана.
4. Від мурів до бульварів: творення модерного міста в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.) [Електрон. ресурс] / НАН України. Інститут історії України. – Електрон. текст. дані. – Київ : Інститут історії України, 2019. – 608 с. – Режим доступу: <http://resource.history.org.ua/item/0014716>, вільний (дата звернення: 11.05.2024). – Назва з екрана.
5. Гетьман Є. Середній клас: примара чи реальність [Електрон. ресурс] / Є. Гетьман // Економічна правда. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2014/01/9/412862/>, вільний (дата звернення: 10.04.2024). – Назва з екрана.
6. Джекобс Джейн. Смерть і життя великих американських міст [Електрон. ресурс] / Джейн Джекобс ; переклад з англійської Ірини Савюк, Марини Шевцової. – Електрон. текст. дані. – Київ : КЕНЕКШЕНС, 2021. – 477 с. – Режим доступу: <https://mistosite.org.ua/ru/articles/smert-i-zhyttia-velykykh-amerykanskykh-mist-dzhein-dzheikobs-uryvok-z-knyhy>, вільний (дата звернення: 07.05.2024). – Назва з екрана.
7. Дубенська О. Україна: курс на бідність [Електрон. ресурс] / О. Дубенська // Економічна правда. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2015/03/30/536010/>, вільний (дата звернення: 12.05.2024). – Назва з екрана.
8. Інститут історії України НАН України [Електрон. ресурс] : сайт. – Електрон. текст. дані. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/>, вільний (дата звернення: 14.05.2024). – Назва з екрана.
9. Інститут соціології НАН України [Електрон. ресурс] : сайт. – Електрон. текст. дані. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <https://i-soc.com.ua/>, вільний (дата звернення: 14.04.2024). – Назва з екрана.

10. Історії сучасних мауглі – дітей, які жили разом з тваринами [Електрон. ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://www.galka.if.ua/istoriyi-suchasnih-maugli-ditey-yaki-zhili-razom-z-tvarinami-foto/>, вільний (дата звернення: 05.05.2024). – Назва з екрана.

11. Карповець М. Місто як світ людського буття [Електрон. ресурс] : монографія / М. Карповець. – Електрон. текст. дані. – Острогоз : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – 258 с. – Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Karpovets_Maksym/Misto_iak_svit_liudskoh_o_buttia_filosofsko-antropolohichniy_analiz/, вільний (дата звернення: 14.04.2024). – Назва з екрана.

12. Котигоренко В. О. Національно-громадянські цінності: регіональний вимір у загальноукраїнському контексті / В. О. Котигоренко // Український соціум. – 2021. – № 4. – С. 111–153.

13. Короткий довідник урбаністичних студій: хто і як вивчає місто? [Електрон. ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://www.prostranstvo.media/uk/korotkyj-dovidnyk-urbanistychnymy-st/>, вільний (дата звернення: 09.12.2024). – Назва з екрана.

14. Міхно Н. К. Місто як культурний текст: особливості семантики та синтагматики міського простору : монографія / Н. К. Міхно. – Електрон. текст. дані. – Дніпро : Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+». – 2020. – 423 с. – Режим доступу: <http://dissertations.karazin.ua/sociology/resources/b6cc68f81bc639397af72fc77462b0e7.pdf>, вільний (дата звернення: 16.05.2024). – Назва з екрана.

15. Нагорняк К. М. Цінності поколінь Х, Y та Z в Україні / К. М. Нагорняк // Український соціум. – 2020. – № 2. – С. 110–122.

16. Електронний каталог Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [Електрон. ресурс] / Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : сайт. – Електрон. текст. дані. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua, вільний (дата звернення: 14.05.2024). – Назва з екрана.

17. Харківська міська рада [Електрон. ресурс] : сайт. – Електрон. текст. дані. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <http://www.city.kharkov.ua>, вільний (дата звернення: 18.04.2024). – Назва з екрана.

18. Радіонова Л. О. Соціологічні основи містобудування [Електрон. ресурс] : конспект лекцій для магістрів денної форм навчання зі спеціальності 191 – Архітектура та будівництво освітньої програми «Містобудування» / Л. О. Радіонова ; Харків. нац. ун-т міськ. гос-ва. ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. – 60 с. – Режим доступу: <https://eprints.kname.edu.ua/54201/>, вільний (дата звернення: 17.04.2024). – Назва з екрана.

19. Соскін О. Замість середнього класу в Україні створено клас мільярдерів і клас жебраків [Електрон. ресурс] / О. Соскін. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: https://antikor.com.ua/ru/articles/111580-oleg_soskin_zamistj_serednjogo_klasu_v_ukrajini_stvoreno_klas_miljjarderiv_i_klas_hebrakiv, вільний (дата звернення: 10.04.2024). – Назва з екрана.

20. Gehl J. Cities for People [Electronic resource] / J. Gehl Copenhagen // Island Press. – Electronic text data. – 2010. – 160 p. – Regime of access: <https://pdfcoffee.com/jan-gehl-cities-for-people-island-press-2010-pdf-free.html>, free (date of the application: 10.04.2024). – Header from the screen.

21. Hackworth J. The Neoliberal City: Governance, Ideology and Development in American Urbanism [Electronic resource] / J. Hackworth. – Electronic text data. – N. Y. : Cornell University Press, 2000. – 321 p. – Regime of access: https://www.researchgate.net/publication/259550950_The_Neoliberal_City_Governance_Ideology_and_Development_in_American_Urbanism_by_Jason_Hackworth, free (date of the application: 10.04.2024). – Header from the screen.

22. Holston J. The Modernist City: An Anthropological Critique of Brasilia [Electronic resource] / J. Holston. – Electronic text data. – Chicago : University of Chicago Press, 1989. – 126 p. – Regime of access: https://archive.org/details/epdf.pub_the-modernist-city-an-anthropological-critique-of-/page/n7/mode/2up, free (date of the application : 10.04.2024). – Header from the screen.

23. Jackson K. T. Robert Moses and the Modern City: The Transformation of New York [Electronic resource] / K. T. Jackson, H. Ballon. – Electronic text data. – N. Y. : Norton, 2007. – 114 p. – Regime of access: <https://wagner.nyu.edu/impact/research/publications/robert-moses-and-modern-city-transformation-new-york>, free (date of the application: 10.04.2024). – Header from the screen.

Електронне навчальне видання

РАДІОНОВА Людмила Олексіївна

Методичні рекомендації
до практичних занять
із навчальної дисципліни

«МІСТО ЯК СОЦІАЛЬНА СИСТЕМА»

*(для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
денної і заочної форм навчання всіх спеціальностей)*

Відповідальний за випуск *В. В. Корженко*
Редактор *О. А. Норик*
Комп'ютерне верстання *Л. О. Радіонова*

План 2017, поз. 249М

Підп. до друку 12.12.2024. Формат 60 × 84/16.
Ум. друк. арк. 2,3.

Видавець і виготовлювач:
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Чорноглазівська (Маршала Бажанова), 17, Харків, 61002.
Електронна адреса: office@kname.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 5328 від 11.04.2017.